

ตรรกศาสตร์ของปรัชญายายะ

ประยงค์ แสนบุราณ

การคิดหาเหตุผลอย่างเป็นระบบ มิใช่เกิดขึ้นแต่ในซีกโลกตะวันตกเท่านั้น ในตะวันออกหรืออินเดียก็มีปราชญ์ผู้คิดและใช้เหตุผลเช่นเดียวกับทางตะวันตก เป็นเรื่องแปลกแต่จริงว่า ปราชญ์ของซีกโลกทั้งสอง มีความคิดในการใช้เหตุผลเหมือนกันมาก ในบางจุด แต่ก็มีความแตกต่างกันมาก อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาการเกิดขึ้นของการใช้เหตุผลของทั้งสองระบบก็ห่างกันมาก กล่าวคือ ปรัชญายายะเกิดในราวก่อน ค.ศ.600 ส่วนอาริสโตเติลเกิดในราวก่อน ค.ศ.300 ดังนั้นการที่มีปราชญ์ตะวันตก มองว่า ปรัชญายายะลอกเลียนการใช้เหตุผลของอาริสโตเติล จึงเป็นการพูดแบบไร้หลักฐาน แต่เพื่อให้เห็นรูปแบบการหาเหตุผลของปรัชญายายะอย่างชัดเจน ผู้เขียนจึงขอเสนอการอนุมานในปรัชญายายะพร้อมทั้งเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความต่างกับการใช้เหตุผลแบบอาริสโตเติล

1. ความรู้ด้วยการอนุมาน (Inference)

อนุมาน แปลว่า ความรู้ภายหลัง ศัพท์นี้ได้มาจากภาษาสันสกฤต 2 คำ คือ อนุ (= ภายหลัง) และมาน (= ความรู้) (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2524 : 176) หากวิเคราะห์ความหมายตามคำแปล หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งประจักษ์เป็นมูลฐานในการคาดถึงสิ่งไม่ประจักษ์ ที่เกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งจะต้องตามมาหรือเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เช่น เห็นท้องฟ้าดำมืดคลุ้ม ลมพัดค่อนข้างแรง อากาศหนาวเย็น ปรากฏการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นทีไร ฝนจะตกทุกที วันหนึ่งเราเจอปรากฏการณ์ดังกล่าว ถึงจะไม่เห็นฝนตก ก็คาดได้ว่า ฝนต้องตกแน่ๆ และฝนก็ตกมาจริงๆ การที่เราเห็นปรากฏการณ์นั้นแล้ว คาดว่าฝนจะตกก็เพราะมีประสบการณ์ในอดีต ปรากฏการณ์นี้กับฝนตกมีความสัมพันธ์กัน เมื่อเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าว ถึงจะยังไม่เห็นฝนตกก็ตามก็สามารถคาดได้ว่าฝนจะต้องตก วิธีการหาความรู้แบบนี้ เรียกว่า อนุมาน (Inference) ดังนั้น นักปรัชญายายะ จึงพูดว่า

อนุमानเป็นความรู้โดยอ้อมและเกิดขึ้นโดยผ่านเครื่องหมาย ศัพท์กลาง (ลิงคะหรือเหตุ) จะเกี่ยวข้องกับศัพท์ใหญ่ (สาธยะ) อยู่เสมอ (Sharma, 1983 : 197) และได้นิยามความหมายไว้ว่า “ความรู้เกิดขึ้นโดยอาศัยการปรากฏอยู่ของศัพท์ใหญ่ในศัพท์เล็ก โดยอาศัยศัพท์กลางที่มีอยู่ในศัพท์เล็ก และศัพท์กลางนั้นมีความเกี่ยวข้องกับศัพท์ใหญ่อยู่อย่างแยกไม่ออก” (Sharma, 1983 : 197-98) จากคำนิยามนี้จะเห็นว่าการอนุमानของปรัชญานายะมีองค์ประกอบอยู่ 2 ส่วน คือ

1. ศัพท์ (terms)

การอนุमानของปรัชญานายะมีศัพท์อยู่ 3 ศัพท์ คือ ศัพท์ใหญ่ (Major) ศัพท์เล็ก (Minor) และศัพท์กลาง (Middle) (Sharma, 1983 : 198) และศัพท์ทั้ง 3 นั้น มีชื่อเรียกต่างกัน ศัพท์ใหญ่ เรียกว่าสาธยะ (Major) ศัพท์เล็กชื่อ ปักษะ (Minor) และศัพท์กลาง ชื่อ ลิงคะหรือเหตุ (Middle) ศัพท์ทั้ง 3 มีความเกี่ยวข้องกันซึ่งกันและกัน ปรัชญานายะถือว่า **ความเกี่ยวข้องที่แน่นนอนของสิ่งสองสิ่งเป็นหัวใจของการอนุमान** “ความเกี่ยวข้องที่แน่นนอน” นี้ หมายถึง **ความเกี่ยวข้องระหว่างศัพท์กลางกับศัพท์ใหญ่** ซึ่งเรียกว่า วยาปติ (วะ ยาบ ติ) (สุนทร ณ รั้งยี, 2521 : 115) และความเกี่ยวข้องระหว่างศัพท์กลางกับศัพท์เล็ก เรียกว่า ปักษะ เช่น

นายแดง เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล	(ประติษญา)
เพราะว่า นายแดง เป็นคน	(เหตุ)
คนทุกคนเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล เช่น นายดำ นายเขียว ฯลฯ	(อุทาหรณ์)
นายแดงเป็นคนซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุผล	(อุปนัย)
∴ นายแดงเป็นสัตว์มีเหตุผล	(นิคม)

จากตัวอย่างข้างบน จะเห็นว่า สัตว์ที่มีเหตุผล (ศัพท์ใหญ่) มีความเกี่ยวข้องกับคน (ศัพท์กลาง) อย่างแยกไม่ออก เพราะเหตุผลนั้นจะมีในสัตว์อื่นไม่ได้ นอกจากคน คนเท่านั้นที่มีเหตุผลและใช้เหตุผล ดังนั้นศัพท์ทั้งสองจึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนคน (ศัพท์กลาง) กับนายแดง (ศัพท์เล็ก) ก็มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออกเช่นเดียวกัน เพราะถ้าพูดว่า “นายแดง” ไม่มีใครปฏิเสธว่านายแดงไม่ใช่คน นายแดงต้องเป็นคนเท่านั้น และถ้าพูดว่า “คน” ในประโยคนี้ ก็หมายถึงนายแดงนั่นเอง ดังนั้น นายแดงกับคนจึงเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออกเหมือนเหรียญบาทมีสองหน้า เพราะเหตุนี้ ปรัชญานายะ จึงพูดว่าความเกี่ยวข้องระหว่างศัพท์กลาง (เหตุ) กับศัพท์ใหญ่ (สาธยะ) และศัพท์กลาง (เหตุ) กับศัพท์เล็ก (ปักษะ) คือหัวใจของการ

อนุমান การเกี่ยวพันอันนี้ เรียกว่า “วยาปติ” ดังกล่าวมาแล้ว

2. ประโยค (proposition)

การอนุমানเพื่อหาความจริงของปรัชญานายะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว กล่าวคือ การใช้ประโยคเพื่อหาเหตุผล ปรัชญานายะได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า จะแสดงเหตุผลให้คนอื่นเข้าใจจะต้องใช้ประโยชน้อย่างไร และจะแสดงเหตุผลให้ตัวเองเกิดความเชื่อมั่นภายในตัวเอง ก็มีลักษณะประโยค อีกต่างหาก ทั้งสองประโยคนั้นแตกต่างกัน ดังนั้นจึงแบ่งประโยคออกเป็น 2 ชนิดคือ

ก. สวารณะ

การอนุমানในข้อ ก. เป็นการอนุমানเพื่อตนเอง **ไม่มีความจำเป็นที่จะสร้างประโยคขึ้นมาเพื่อหาเหตุผล** เพราะเป็นกระบวนการการหาเหตุผลที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวเอง (Psychological Process) ผู้คิดหาเหตุผลอาจคิดอาจสร้างอะไรขึ้นมาก็ได้ภายในจิตใจตัวเอง เพื่อให้ได้เหตุผลที่ตัวเองมั่นใจ

ข. ปรรณะ

การอนุমানในข้อ ข. ผู้พิสูจน์จำเป็นต้องใช้ภาษาโดยการสร้างประโยคขึ้นมาเพื่อพิสูจน์ให้คนอื่นเชื่อดำพุดของตนเองว่ามีเหตุผลตรงกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่หรือไม่ การอนุমান แบบปรรณนาจึงมีองค์ประกอบเข้าเป็นประโยคเพื่อหาเหตุผลถึง 5 ขั้นตอน (Sharma, 1983 : 198) แต่ละขั้นตอนมีชื่อต่างกัน เช่น

- (1) นายประยงค์ ต้องตาย (ประติษญา)
- (2) เพราะแกเป็นคน (เหตุ)
- (3) ใครก็ตามที่เป็นคน ต้องตาย เช่น นายแดง (อุทาหรณ์)
- (4) นายประยงค์เป็นคนซึ่งเกี่ยวข้องกับการตาย (อุปนัย)
- (5) ∴ นายประยงค์ ต้องตาย (นิคม)

จากตัวอย่างนี้ **ประโยคที่หนึ่ง** เรียกว่า **ประติษญา** (Proposition) เพราะเป็นข้อความทางตรรกศาสตร์ที่จะต้องนำไปพิสูจน์ **ประโยคที่สอง** เรียกว่า **เหตุ** เพราะแสดงถึงเหตุผลของการสร้างตรรก **ประโยคที่สาม** เรียกว่า **อุทาหรณ์** เพราะให้ความจริงสากลคือคนต้องตาย กับตัวอย่างคือ นายแดงเกี่ยวข้องกัน **ประโยคที่สี่** คืออุปนัย เป็นประโยคที่ให้ความเกี่ยวเนื่องของสิ่งสากลคือการตายกับสิ่งเฉพาะคือนายประยงค์ซึ่งเป็นกรณีที่ยกมาให้เห็นในปัจจุบัน **ประโยคที่ห้า** เรียกว่า **นิคม** เพราะเป็นประโยคที่นำเอาข้อความทั้งหมดที่แสดงไว้นั้นมาสรุป (Sharma, 1983 : 198) จะเห็นว่าการหา

เหตุผลแบบปรารภจะมุ่งที่จะให้เห็นคนอื่นเข้าใจเหตุผลของตนเองอย่างชัดเจน จึงมีการเรียงลำดับขั้นตอนของการแสดงเหตุผลเอาไว้อย่างละเอียดเพื่อให้ผู้ฟังได้พิสูจน์เหตุผลนั้นว่า สมจริงหรือไม่

2. หลักการอนุมานของฤาษีโคตมะ

ท่านฤาษีโคตมะ ผู้ก่อตั้งลัทธินิกายยะ ได้แบ่งการอนุมานออกไปถึง 3 ชนิด (Sinha, 1985 : 218) แต่ละอย่างมีความหมายต่างกัน ดังนี้

1. ปุรวัต (Purvavat)

การอนุมานชนิดที่หนึ่ง เป็นการอนุมานจากสาเหตุที่รู้ที่เห็นแล้วไปถึงผลที่ยังไม่รู้ไม่เห็น แต่ว่าระหว่างเหตุและผลนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมาก ถ้ารู้เหตุก็สามารถอนุมานถึงผลได้ (Sharma, 1983 : 200) เช่น ฝนกำลังจะตกเห็นต้องฟ้าดำมืด ลมพัด อากาศเย็น ทั้งๆ ที่ยังไม่เห็นฝนตกก็อนุมานได้ว่าฝนกำลังจะตกนี่คืออนุมานจากเหตุไปถึงผล

2. เศษวัต (Shesavat)

การอนุมานชนิดที่สอง เป็นการอนุมานจากผลที่เข้าใจและรู้เห็นแล้วไปถึงเหตุที่ไม่รู้และไม่เห็น ทั้งเหตุและผลสองประการนั้น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก เช่น กลางคืน เรานอนหลับสนิท ไม่รู้เรื่องอะไรเลย พอตื่นเช้าเราเปิดประตูห้องออกมา ก็พบบริเวณรอบๆ บ้านทั้งหมดเปียกบริเวณถนนมีน้ำนองเป็นจุดๆ และรอบๆ ถนนมีน้ำนองทั่วไปหมด ก็อนุมานได้ว่าเมื่อคืนฝนตก นี่คือการอนุมานจากผลไปถึงเหตุที่ไม่รู้ไม่เห็น

3. สามานยโตทฤษฎะ (Samanyatodrsta)

การอนุมานชนิดสุดท้ายนี้ ไม่อาศัยความเกี่ยวเนื่องระหว่างเหตุและผลในการอนุมาน (Chatterjee and Datta, 1968 : 190) แต่อาศัยประสบการณ์ที่เคยพบเคยเห็นในอดีต จึงนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่รู้ไม่เห็น แล้วอนุมานออกมาเป็นความรู้ เช่น เห็นรอยกีบเท้าของโค เราไม่เห็น โคตัวนั้นและไม่เห็นเขาของมันด้วย แต่ก็อนุมานจากรอยกีบเท้าของมันว่า เขาของมันคงมีขนาดเท่ามันและเท่ามันการอนุมานอย่างนี้จึงเป็นการเปรียบเทียบถึงสิ่งสองสิ่งที่เคยพบในอดีตจนเคยชิน เมื่อถึงคราวจะหาเหตุผล ก็เอาประสบการณ์เดิมมาเปรียบเทียบหาความรู้ได้

ปรัชญานิกายยะมีการอนุมานอีกมากมาย เช่น วิเศวนาถะ (Visavanatha)

เป็นต้นได้แบ่งการอนุมานไว้อีก 3 ชนิด (Sinha,1985:219) แต่หนังสือเล่มนี้จะขอกล่าวเอาไว้เพียงแค่นี้ เพราะจะทำให้ผู้เริ่มศึกษาเกิดความสับสนมากขึ้น

3. เปรียบเทียบกับอนุมานของอาริสโตเติล

หลักการหาเหตุผลของปรัชญานายะกับอาริสโตเติล มีหลักในการหาเหตุผลเหมือนกันในบางจุด และต่างกันในบางแง่ แต่ทั้งสองก็มีจุดหมายเดียวกัน คือ ความจริง (Truth) ดังนั้นเพื่อความเข้าใจอย่างถูกต้อง มาดูทั้งสองทัศนะนั้น

1. ความเหมือน (Likeness)

การหาเหตุผลของปรัชญานายะกับอาริสโตเติล มีบางประเด็นที่มีความคล้ายคลึงกันมาก จนทำให้นักปราชญ์บางท่านคิดว่าปรัชญานายะลอกเลียนการหาเหตุผลของอาริสโตเติล แต่นักปราชญ์ชาวอินเดียก็ชี้แจงว่า การหาเหตุผลของปรัชญานายะเกิดมาก่อนอาริสโตเติล และเกิดมาโดยธรรมชาติ (Sharma, 1983: 199-200) อย่างไรก็ตามเพื่อความกระจ่างในเรื่องนี้ลองพิจารณาความเหมือนกันของทั้งสองระบบนี้ดู

1.1 ศัพท์

ทั้งปรัชญานายะและอาริสโตเติล ต่างก็มีศัพท์ในประโยคตรรกเพียง 3 ศัพท์เท่านั้น คือ

ปรัชญานายะ	อาริสโตเติล
1. ศัพท์ใหญ่ เรียกว่า สาธยะ (Sadhya)	1. ศัพท์ใหญ่ เรียกว่า Major term
2. ศัพท์เล็ก เรียกว่า ปักษะ (Paksha)	2. ศัพท์เล็ก เรียกว่า Minor term
3. ศัพท์กลาง เรียกว่า เหตุ (Hetu)	3. ศัพท์กลาง เรียกว่า Middle term

ทั้งสองบอกว่า ในประโยคตรรกหนึ่ง จะมีศัพท์เพียง 3 ศัพท์นี้เท่านั้น จะมีมากกว่านี้ ไม่ได้ หรือจะมีน้อยกว่า 3 ศัพท์ก็ไม่ได้ ต้องมีเพียง 3 ศัพท์ เท่านั้น

1.2 บทบาทศัพท์กลาง

ศัพท์กลาง (เหตุ = Middle term) มีบทบาทในการเชื่อมโยงศัพท์ใหญ่ และศัพท์เล็กเข้าหากัน ผลของการเชื่อมโยงอันนี้ ทำให้ศัพท์ทั้งสองมาเป็นประโยคสรุป ปรัชญานายะเรียกว่าการเชื่อมโยงนี้ว่า วยาปติ เช่น

โสเครตีส ต้องตาย	(ประติพจน์)
เพราะ เขา เป็นคน	(เหตุ)
ใครก็ตามเป็นคนต้องตาย เช่น เฟลโต	(อุทาหรณ์)
โสเครตีสเป็นคนซึ่งเกี่ยวข้องกับการตาย	(อุปนัย)
∴ โสเครตีส ต้องตาย	(นิคม)

ข้างบนนี้คือการหาเหตุผลแบบปรัชญานายอะแต่ถ้าเป็นแบบของอริสโตเติล ก็สามารถเขียนได้ ดังนี้

คนทุกคน เป็นคนผู้ต้องตาย
โสเครตีส เป็นคน
∴ โสเครตีส เป็นผู้ต้องตาย

จะเห็นว่าศัพท์ว่า “คน” ของทั้งสองนั้น เป็นศัพท์ “กลาง” เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างศัพท์เล็กคือโสเครตีส และศัพท์ใหญ่คือ ผู้ต้องตาย เข้าหากัน เมื่อเชื่อมโยงในประโยคอ้างเสร็จ ก็ยุติ บทบาทของตัวเองเพียงแค่นั้น

1.3 ประโยคสรุป

ตัวอย่างที่ยกมาในข้อ 1.2 นั้น จะเห็นประโยคว่า “∴ โสเครตีสเป็นผู้ต้องตาย” นั้น มีศัพท์ที่ประกอบในประโยคสรุปนี้ 2 ศัพท์ คือ “โสเครตีส” และ “ผู้ต้องตาย” การหาเหตุผลของทั้งสองระบบ ยอมรับเหมือนกันว่าคำ “โสเครตีส” เป็นศัพท์เล็ก และ “ผู้ต้องตาย” เป็นศัพท์ใหญ่และศัพท์เล็กต้องเป็นประธานของประโยคสรุป ส่วนศัพท์ใหญ่เป็นภาคแสดงของประโยคนั้น ตำแหน่งของประโยคสรุป ทั้งสองระบบถือว่าเป็นรูปแบบตายตัวจะเปลี่ยนแปลงเป็นรูปอื่นไม่ได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงจะทำให้ความหมายของประโยคเสียทันที

1.4 โครงสร้างของการหาเหตุผล

องค์ประกอบนิรนัยของอริสโตเติล มี 3 ประโยค ประโยคอ้าง 2 ประโยค แบ่งเป็นอ้างเอกอ้างโท และประโยคสรุป 1 ประโยค ส่วนองค์ประกอบของปรัชญานายอะมีส่วนประกอบกันเข้าถึง 5 ประโยค อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีจำนวนต่างกัน แต่ปรัชญาอินเดียได้บอกว่า โดยความหมายเหมือนกัน เพียงแต่การหาเหตุผลของอินเดียใช้คำพูดซ้ำซากเท่านั้น ดร.จันทรธาร์ ชาร์มา อธิบายว่า การหาเหตุผลของปรัชญานายอะประโยคที่หนึ่ง (ประติพจน์) กับประโยคที่ห้า (นิคม) และประโยคที่สองกับประโยคที่สี่เหมือนกัน ถ้าเราตัดสองประโยคแรก คือประโยคประติพจน์และเหตุออกไป ก็จะเหลือ 3 ประโยค และทั้งสองประโยคนี้อาจจะเป็นประโยคอ้างเอก อ้างโท และประโยคสรุป

(Sharma, 1983: 199) เหมือนของอริสโตเติล เช่น

นายแดง สอบได้	(ประดิษฐา)
เพราะเขา ขยัน	(เหตุ)
ใครก็ตาม ขยัน ต้องสอบได้ เช่น นายแดง	(อุทาหรณ์)
นายแดง เป็นคนขยัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสอบได้	(อุปนัย)
นายแดง สอบได้	(นิคม)

ตามทัศนะของ ดร.จันทร์ธาร ชาร์มา ว่าถ้าตัดประโยคที่หนึ่งคือ ประดิษฐา และที่สองคือ เหตุออกไป เหลือประโยคที่สาม สี่ และห้า ก็จะเหมือนประโยคนิรนัยของอริสโตเติล เช่น

คนขยันทุกคน เป็นผู้สอบได้
นายแดง เป็นคนขยัน
นายแดง เป็นผู้ได้

ตัวอย่างที่ยกมาให้ดูนี้ จะเห็นว่าการหาเหตุผลทั้งของปรัชญานายยะ และอริสโตเติลเหมือนกันในความหมาย เพียงแต่ระบบของปรัชญานายยะพูดซ้ำในคำพูดเดิมเท่านั้น

2. ความแตกต่าง (Difference)

นอกจากนี้ความเหมือนที่กล่าวมาแล้วในข้อที่หนึ่ง ทั้งสองระบบยังมีความแตกต่างกันอย่างเช่นจัด (Sharma, 1983:199) จนเป็นเหตุให้ตัดสินใจได้ว่า การหาเหตุผลของทั้งสองระบบไม่มีใครได้อาศัยวิธีการของใครในการสร้างเหตุผล เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจอย่างถูกต้อง ผู้เขียนจึงขอเสนอความแตกต่างกันของทั้งสองระบบ ดังนี้

2.1 โครงสร้างการหาเหตุผล

ปรัชญานายยะมีองค์ประกอบในการสร้างเหตุผลถึงห้าขั้นตอน (จากตัวอย่างข้างบน) แต่ละขั้นตอนย่อมมีความหมายเฉพาะของตัวเอง และเป็นส่วนประกอบสำคัญของการหาเหตุผลแบบ นายยะ ส่วนแบบของอริสโตเติล มีองค์ประกอบของวิธีนิรนัยเพียงสามประโยคเท่านั้น แต่ละ ประโยคก็มีความหมายสำคัญต่อการหาเหตุผลในระบบของตัวเองเช่นเดียวกัน ดังนั้นแต่ละระบบจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

2.2 ความหมายของวิธีการหาเหตุผล

วิธีการหาเหตุผลทั้งของอริสโตเติลและปรัชญานายยะ มีวิธีการที่ต่างกันชนิดตรงกันข้าม เพราะทั้งสองมีหลักการของตัวเอง ดังกล่าวมาแล้ว เพื่อให้เข้าใจในจุดนี้ได้อย่างละเอียดผู้เขียนขอยกประเด็นกล่าวไว้ ดังนี้

อริสโตเติล

นยายะ

- ก. การหาเหตุผลของอริสโตเติลเป็นการหาความรู้ใหม่จากสิ่งสากล (Universal) ไปสู่สิ่งเฉพาะ (Particular) โดยเอาสิ่งสากลที่เรารู้แล้วมั่นใจแล้วเป็นตัวตั้งเอาสิ่งเฉพาะมาเปรียบเทียบกับหาความเหมือนความต่าง เพื่อหาความรู้ใหม่
- ข. การหาเหตุผลของอริสโตเติล เป็นแบบ Deduction (นิรนัย) และ Formal (แบบแผน) เพราะมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว
- ค. อริสโตเติลถือว่าวิธีนิรนัยและอุปนัยมีหลักในการหาเหตุผลแตกต่างกัน เพราะแต่ละวิธีนั้นมีหลักการเฉพาะของตัวเอง จึงไม่สามารถจะนำมาเกี่ยวข้องกันได้
- ง. วิธีการหาเหตุผลของอริสโตเติลศัพท์เล็กและศัพท์ใหญ่จะมีศัพท์กลางเป็นตัวเชื่อมในประโยค อ้างเอกและอ้างโท ศัพท์ทั้งสองจะไม่ใช่อยู่ในประโยคเดียวกันในประโยคอ้าง
- จ. โดยปกติประโยคอ้างตามวิธีหาเหตุผลของอริสโตเติลศัพท์เล็กกับศัพท์ใหญ่จะไม่ใช่อยู่ร่วม ในประโยคเดียวกัน เพราะศัพท์ทั้งสองนั้น จะมีศัพท์กลางอยู่ร่วม ในประโยคเสมอ

- ก. สำหรับปรัชญานยายะ การหาเหตุผลของเขามีใช้หาจากสิ่งสากลไปสู่สิ่งเฉพาะหรือจากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล แต่เป็นการหาจากสิ่งเฉพาะอันหนึ่งไปสู่สิ่งเฉพาะอีกอันหนึ่ง โดยผ่านสิ่งสากล
- ข. การหาเหตุผลของปรัชญานยายะ เป็นแบบ Deduction and Induction (ทั้งนิรนัยและอุปนัยผสมกัน) และ Formal and Material (ทั้งแบบแผนและเนื้อหา)
- ค. ปรัชญานยายะ ถือว่าทั้งนิรนัยและอุปนัยเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกัน แยกจากกันไม่ได้ เป็น 2 รูป ของขบวนการเดียวกันในการหาความจริง
- ง. วิธีการหาเหตุผลของปรัชญานยายะ มีศัพท์กลางเป็นตัวเชื่อมโยงศัพท์เล็กกับศัพท์ใหญ่เช่นเดียวกัน แต่ในปรัชญานยายะ ศัพท์เล็กกับศัพท์ใหญ่อยู่ร่วมกันในประโยคเดียวกันได้ เช่น ประโยคที่ 4 (อุปนัย) ดูตัวอย่างข้างบน
- จ. สำหรับปรัชญานยายะ ศัพท์เล็กกับศัพท์ใหญ่อยู่ร่วมกันในประโยคอ้างได้ เช่น ในประโยคที่หนึ่งและน่าสังเกตว่าประโยคอ้างที่หนึ่งกับประโยคสรุปมีความหมายเท่ากันอย่างไรก็ตามประโยคอ้างที่หนึ่งนั้น ปรัชญานยายะถือว่าเป็นผลมาจากการอุปนัย เพราะเหตุนี้ นิรนัย และอุปนัยจึงแยกออกจากกันไม่ได้

2.3 ข้อบกพร่องในการใช้เหตุผล (Fallacy)

การใช้เหตุผลผิดของปรัชญานายยะจะแตกต่างไปจากการใช้เหตุผลผิดของตรรกศาสตร์ ตะวันตก (อาริสโตเติล) เพราะตรรกศาสตร์ของตะวันตกต้องดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ปราชญ์ได้วางกฎเอาไว้ ถ้าฝ่าฝืนก็ถือว่าผิด นอกเหนือจากไปจากนี้ นักปราชญ์ทางตรรกศาสตร์ยังได้พยายาม สังเกตกลเม็ดต่างๆ แล้ว รวบรวมขึ้นเป็นตำรา เพื่อสะดวกจับผิดผู้ใช้เล่ห์เหลี่ยม (กิริติ บุญเจือ, 2520:57) จากการสังเกตของปราชญ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ท่านได้แบ่งสาเหตุของข้อผิดพลาดในการใช้เหตุผลเอาไว้ถึง 3 ประการด้วยกัน คือ 1. Formal Fallacy (ผิดพลาดทางแบบแผน) 2. Material Fallacy (ผิดพลาดทางเนื้อหา) และ 3. Psychological Fallacy (ผิดพลาดทางจิตวิทยา) ผิดอย่างใดอย่างหนึ่งของทั้งสามนี้ ถือว่าผิดพลาดในการใช้เหตุผล

แต่สำหรับปรัชญานายยะ ข้อผิดพลาดทั้งหมดเกิดขึ้นทางเนื้อหา (Material Fallacy) (Sharma, 1983 :201) ไม่มีข้อผิดพลาดทางแบบแผนและทางจิตวิทยาเหมือนทางตะวันตก และสาเหตุสำคัญของข้อผิดพลาดคือ “การใช้ศัพท์กลางผิด” เท่านั้น ดังนั้น **ปรัชญานายยะจึงได้วางลักษณะการใช้ศัพท์กลางไว้ 5 ประการ** (Sharma, 1983:200) คือ

1. ศัพท์กลางต้องปรากฏในศัพท์เล็ก เช่น ความเป็นคนมีอยู่ในภาวะของนายโสเครติส โสเครติสจะไม่ใช่คนไม่ได้ ต้องเป็นคน
2. ศัพท์กลางจะต้องปรากฏในตัวอย่างของศัพท์ที่แสดงความหมายทางยืนยันทั้งหมดซึ่งศัพท์ใหญ่ร่วมปรากฏอยู่ด้วย เช่น คนเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งซึ่งต้องตายเหมือนสิ่งมีชีวิตอื่นๆ
3. ศัพท์กลางจะต้องไม่มีในความหมายปฏิเสธทั้งหมด ซึ่งศัพท์ใหญ่ไม่มีอยู่ เช่น คน จะไปอยู่บนสวรรค์ไม่ได้ เพราะความตายไม่เกิดขึ้นในสวรรค์
4. ศัพท์กลางจะต้องมีความหมายลงรอยกัน หรือไม่ขัดแย้งกันกับศัพท์เล็ก เช่น คนกับนายโสเครติส ต้องมีภาวะเป็นคนเหมือนกัน
5. ศัพท์กลางต้องเป็นศัพท์ที่มีความหมายกลมกลืนที่จะไม่ส่งศัพท์เล็กและใหญ่ไปขัดแย้งกันในบทสรุป เช่น ความเท็จจริงของสาเหตุจะไม่นำไปพิสูจน์ความถูกต้องจนหาข้อยุติไม่ได้ (Eternality of Sound) (Sharma, 1983 :200)

ถ้าใช้ศัพท์กลางให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ หัวข้อที่กล่าวมาข้างบนนี้ การหาเหตุผลนั้นก็จะต้องสมเหตุสมผล หากยังฝืนแม้เพียงกฎข้อใดข้อหนึ่ง ก็ถือว่าผิดพลาด แต่พึงเข้าใจว่าการผิดพลาดในการใช้เหตุผลของปรัชญานายยะนั้น เป็นการ

ผิดพลาดทางเนื้อหาเท่านั้นและผิดพลาดเพราะใช้ศัพท์กลางผิด ดังกล่าวมาแล้ว

จากเหตุผลที่ยกมาให้ดูข้างบน เป็นการยืนยันความแตกต่างในการหาเหตุผลของนักปรัชญาทั้งสองสำนักนั้น ดังนั้น เมื่อมีคนมากล่าวว่าปรัชญาขยายได้ลอกเลียนแบบการหาเหตุผลมาจากอริสโตเติล ข้อมูลที่ยกมาให้ดูนี้เป็นการให้คำตอบที่ชัดเจนว่าลอกเลียนหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นอีกว่าทุกมุมของโลกใบนี้ จะมีอะไรที่เกิดขึ้นเหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง ถึงแม้จะคิดในสิ่งเดียวกัน มันอาจจะเหมือนกันและต่างกันได้ ทั้งนี้ เพราะมีมูลเหตุหลายอย่างที่เป็นพลังอยู่เบื้องหลังความคิด และผลักดันความคิดของคนในมุมต่างๆ ของโลกออกมาเหมือนกันและต่างกัน ความเหมือนและต่างกันนั้นอย่าเพิ่งรีบสรุปว่าลอกเลียนหรือไม่ ขอได้พิเคราะห์ข้อมูลที่ชัดเจนเสียก่อนค่อยตัดสิน

บรรณานุกรม

กิริติ บุญเจือ. 2520. **ตรรกวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สุนทร ณ รั้งมี. 2521. **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. 2524. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

Chatterjee, Satischandra and Datta, Dharendra Mohan. 1968. **Introduction to Indian Philosophy**. Calcutta : University of Calcutta.

Sharma, Chandrathar. 1983. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. New Delhi : Motilal Banasidass.

Sinha, Jadunath. 1985. **Outlines of Indian Philosophy**. Calcutta : New Central Book.